

04

แนวโน้มละครเวทีไทย ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน¹

Thai Theatre Trends in the Age of Disruption

* นักวิชาการอิสระ E-mail : surasak.namw@gmail.com

บทคัดย่อ

ละครเวทีในประเทศไทยกำลังเผชิญกับความพลิกผันอย่างรุนแรงจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล (Digital Disruption) การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) และปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมภายในประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้คณะละครต่างต้องปรับโครงสร้างองค์กรและแนวทางการนำเสนอให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวงการละครเวทีไทยโดยองค์รวมเพื่อคาดการณ์แนวโน้มและเสนอแนะแนวทางการจัดการละครเวทีไทยท่ามกลางวิกฤตและโอกาส ในการดำเนินการศึกษา ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมโดยการประมวลความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญต่อวงการละครเวทีและสังเคราะห์เป็นแนวโน้มและแนวทางการรับมือต่อความเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวงการเปลี่ยนแปลงของละครเวทีไทยแบ่งเป็น 2 ระดับใหญ่ คือ ปัจจัยระดับโลกและระดับประเทศไทย กล่าวคือ ละครไทยไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับแนวโน้มการพลิกผันของโลกจากการถูกแทรกแซงโดยเทคโนโลยีและการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสเท่านั้น แต่ละครไทยยังมีแนวโน้มสวนกระแสโลกในด้านอายุ

1 ในบทความนี้ ผู้เขียนสะกดคำว่า “ละคร” ตามวิธีการสะกดของสาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แทนคำว่า “ละคร” ซึ่งนิยมใช้กันโดยแพร่หลาย ทั้งนี้ผู้เขียนสงวนการเขียนคำว่า “ละคร” สำหรับการเรียกชื่อเฉพาะขององค์กร เช่น มูลนิธิละครไทย

เฉลี่ยผู้ชมด้วย ส่วนในระดับประเทศนั้น ละคอนไทยได้รับผลกระทบจาก การขาดเสถียรภาพทางการเมือง การถดถอยทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงวิถีทางสังคม ทำให้ละคอนไทยขาดสมรรถนะในการแข่งขันกับกิจกรรมสันทนาการอื่น ภายใต้กรอบปัจจัยข้างต้นนำไปสู่แนวโน้มสำหรับละคอนเวทีไทย ดังนี้ การลดลงของพื้นที่และสถานที่การแสดง การเติบโตของกลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่แบบกระจุกตัวในเมืองหลัก และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นักการละคอนควรใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิตภาพและเพิ่มช่องทางการนำเสนอ จัดวางตำแหน่งทางการตลาดใหม่ให้สอดคล้องกับผู้ชมเป้าหมาย ร่วมมือกันเพื่อวางมาตรฐานวิชาชีพและสร้างพลังในการเข้าถึงแหล่งทุนและการต่อรอง ตลอดจนส่งเสริมการพัฒนาทักษะด้านการจัดการศิลปะเพื่อให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงใหม่อยู่เสมอ

คำสำคัญ: ละคอนเวทีไทย แนวโน้มละคอนเวทีไทย
การจัดการศิลปะ: การเปลี่ยนแปลงฉบับพลันทางดิจิทัล

Abstract

Theatre industry in Thailand is facing tremendous challenges from the Digital Disruption, Covid-19, to a series of socio-economic and political crises internally. Such the transitions cause Thai theatre companies to restructure their organizations and to adjust their forms and contents to suit the new environment. The purpose of this research aimed to examine direct and indirect factors influencing the industry in order to forecast trends and solutions to the problem. The study used a mixed-method to analyze a relationship between social phenomena and the Thai performing arts industry.

The research suggested that the impact on the theatre industry in Thailand could be categorized into two major levels: international and domestic factors. Thai theatre is not only changed correspondingly with the world trends in terms of the technology disruption and the spreading of the Covid-19, but also oppositely to that of the world in terms of the audience's average age. In addition, Thai theatre was affected by political instability, economic recession, and the change in social activities. Based on the aforementioned factors, Thai theatre has a high tendency of decreasing the number of places and spaces in Thai society, a growing demand among new generation

in the big cities, and a changing content and form to fit the new social landscape. Practical applications mediating these issues include utilizing new technology to increase productivity, repositioning Thai perception about the theatre to fit the target audience, cooperating among organizations, and developing arts administration programs in higher education to lead the changes.

Keywords: Thai Theatre Thai Theatre Trends
Arts Administration Digital Disruption

บทนำ

วงการละครเวทีทั่วโลก รวมทั้งละครเวทีไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล (Digital Disruption) ตลอดจนการเกิดขึ้นของสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน และทำให้ความนิยมในการชมละครเวทีในโรงละครดลลงอย่างน่าวิตก ทั่วราชอาณาจักรแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) ซึ่งส่งผลกระทบทั่วโลกได้กลายเป็นตัวเร่งซ้ำเติมให้วิกฤตที่ดำเนินอยู่ก่อนหน้านั้นทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น โรงละครทั่วโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐอเมริกาต้องหยุดดำเนินการชั่วคราวมาเป็นเวลามากกว่า 1 ปี นับตั้งแต่เดือนมีนาคม 2563 แม้ในขณะนี้จะมีแผนการกลับมาเปิดการแสดงได้ใหม่ในช่วงกลางเดือนกันยายน 2564 ภายหลังการเข้าถึงวัคซีนในวงกว้างจนเกิดภูมิคุ้มกันหมู่และการผ่อนคลายมาตรการตามคำแนะนำของกรมควบคุมโรคของสหรัฐฯ แต่การหยุดชะงักลงอย่างยาวนานนั้นได้ทำให้คณะละครเวทีเชิงพาณิชย์ (Commercial Theatre) และคณะละครเวทีไม่แสวงหาผลกำไร (Non-profit Theatre) หลายแห่งจำต้องปิดทำการลงอย่างถาวร (American for the arts, 2021) วิกฤตการณ์ในครั้งนี้ได้สร้างความเสียหายร้ายแรงต่อวงการศิลปะและจะส่งผลกระทบยาวนานต่อเนื่องอีกหลายปี

สำหรับวงการละครเวทีไทยซึ่งจัดแสดงตามรูปแบบตะวันตกทั้งที่แสดงในโรงเล็กหรือโรงใหญ่นั้น นอกจากจะต้องเผชิญกับความท้าทายทางเทคโนโลยีและวิกฤตทางสาธารณสุขเช่นเดียวกันแล้ว ละครเวทีไทยยังได้รับผลกระทบอย่างหนักจากความผันผวนในประเทศไม่ว่าจะเป็น การขาดเสถียรภาพทางการเมือง การชะลอตัวทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งทำให้พื้นที่ของละครเวทีไทยที่มีอยู่ไม่มากนักแต่เดิมกลับลดลงไปอีก คณะละครเวทีจำนวนมากจำเป็นต้องยุติกิจการลง ในขณะที่คณะละครเวทีที่ยังดำเนินการอยู่ต่างต้องปรับโครงสร้างและรูปแบบการนำเสนอให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของละครเวทีไทยที่ดำเนินอยู่นี้เป็นชุดเหตุการณ์ที่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับบริบทที่

เปลี่ยนแปลงไปอย่างซับซ้อน

การศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับการบริหารงานละคอนไทยในปัจจุบันละเอียดที่จะพิจารณาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่มีผลกระทบต่อวงการละคอนไทยโดยองค์รวม งานศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในการแยกพิจารณาและทำความเข้าใจบทบาทของผู้สร้างงานละคอน คณะละคอน หรือการจัดการแขนงงานส่วนใดส่วนหนึ่งในการผลิตงานละคอนเป็นการเฉพาะ แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์เหตุปัจจัย ผลกระทบ ตลอดจนทิศทางการที่จะเกิดขึ้นกับวงการละคอนเวทีไทยในภาพรวมอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาและการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับวงการศิลปะการแสดงไทยโดยรวม ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์สาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ส่งผลกระทบต่อวงการละคอนเวทีไทยเพื่อคาดการณ์แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นและเสนอแนะแนวทางการจัดการวิกฤตและโอกาสของละคอนเวทีไทยในช่วงเวลาแห่งความพลิกผันที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในวงการละคอนเวทีไทยอันเป็นผลมาจากความพลิกผันทางเทคโนโลยีและการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid 19) โดยการประมวลความสัมพันธ์เปรียบเทียบของชุดปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวงการละคอนเวทีโลกและไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของความพลิกผันในวงการละคอนเวทีไทยอันจะนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มและการเสนอแนะแนวทางการจัดการวิกฤตและโอกาสท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ความพลิกผัน: โลก-ไทยกับการละคอน

ละคอนเวทีมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ทางสังคมแต่ละยุคสมัย พลวัตของความเปลี่ยนแปลงทางกระบวนทัศน์และวิถีชีวิตใดใดของผู้คนในช่วงเวลาหนึ่งๆ ล้วนส่งผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวงการละคอนทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่โลกก้าวเข้าสู่ “ช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน” (The Age of Disruption) ซึ่งนวัตกรรมทางดิจิทัลเข้ามามีอิทธิพลในการถ่ายเทความคิด วัฒนธรรม และเทคโนโลยี อย่างรวดเร็วและข้ามพ้นข้อจำกัดของเส้นพรมแดนของชาติแบบดั้งเดิม ความพลิกผันดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อในทุกภาคส่วน รวมถึงสถานภาพของวงการละคอนเวทีไทยด้วย

“Digital Disruption” การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลเป็นสาเหตุหลักที่ก่อให้เกิดความความพลิกผันต่อวงการละคอนเวทีในขณะนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็น

“กระบวนการการใช้นวัตกรรมทางเทคโนโลยีเข้ามาเปลี่ยนแปลงชุดกระบวนการที่ต้นที่ถือปฏิบัติกันมาช้านานอย่างถอนรากถอนโคนและเข้าควบคุมเบ็ดเสร็จโดยการซื้อถอนห่วงโซ่อุปทานเดิมแล้วประกอบสร้างชิ้นใหม่หรือสร้างห่วงโซ่อุปทานชิ้นใหม่ทั้งระบบ” (Skog, Wimelius, & Sandberg, 2018, p. 432) ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะมุ่งเข้าเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เชิงคุณค่า วิถีชีวิต และรูปแบบการดำเนินธุรกิจ (Business Model) อย่างรวดเร็ว รุนแรง และไม่เคยเป็นมาก่อน ความเปลี่ยนแปลงจากเทคโนโลยีที่ยากจะคาดการณ์และมักจะส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ไปทั่วโลกนี้ถือเป็นคุณลักษณะสำคัญของความพลิกผันในปัจจุบัน กล่าวเฉพาะตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในอุตสาหกรรมบันเทิงก็คือ ละครอนเวทและสื่ออื่นๆ ขาดสมรรถนะในการแข่งขันทันที เพราะผู้ชมมีทางเลือกใหม่ๆ ในการเข้าถึงสื่อบันเทิงผ่านแอปพลิเคชันเช่น YouTube และ Netflix ได้ทุกที่ทุกเวลาตามความต้องการ (On Demand) โดยไม่ผ่านตัวกลางคือ โรงละคร โรงภาพยนตร์ หรือสถานีโทรทัศน์ แบบที่เคยเป็นมาอีกต่อไป เทคโนโลยีได้เข้ามาลดทอนความสามารถในการแข่งขัน และลดทอนกระบวนการเข้าถึงความบันเทิงแบบเดิมลง ตลอดจนเข้าแทนที่และกุมอำนาจในห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) อย่างเบ็ดเสร็จ

ปัจจัยสำคัญที่เร่งให้เกิดความพลิกผันของวงการละครอนเวทอีกประการหนึ่งก็คือ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งทำให้ทุกประเทศทั่วโลกต้องดำเนินมาตรการควบคุมโรคโดยการสั่งห้ามการจัดกิจกรรมที่มีการชุมนุมของคนจำนวนมากและรณรงค์ให้ประชาชนรักษาระยะห่างทางสังคมอย่างเคร่งครัด อันเป็นผลให้ละครอนเวทซึ่งเรียกร้องปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปินและผู้ชมต้องหยุดชะงักลงทันทีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การปิดทำการของโรงละครอนเวททั่วโลกส่งผลให้ศิลปินทางการละครขาดรายได้ทันที โรงละครบางแห่งจำเป็นต้องปลดพนักงาน และต้องยุติกิจการในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางเทคโนโลยีและวิกฤตสาธารณสุขนี้ถือเป็นต้นธารหลักแห่งความพลิกผันของวงการละครอนเวททั่วโลก ซึ่งจะส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาแตกต่างกันแต่ละพื้นที่ ดังนั้น การศึกษาเพื่อคาดการณ์แนวโน้มอันเป็นผลกระทบจากความพลิกผันต่อวงการละครอนเวทไทยจึงจำเป็นต้องประมวลกระแสความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงในวงการละครอนเวททั้งในระดับโลกและในระดับประเทศไทยอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อความพลิกผันต่อวงการละครอนเวทไทยได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของวงการละครอนเวทในกระแสโลก

ละครอนเวทในโลกตะวันตกมีรากฐานที่มั่นคงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คน คณะละครอนเวทต่างๆ สามารถจัดตั้งเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีมาตรฐานวิชาชีพ และมีพันธกิจของตนที่ชัดเจน คณะละครอนเวทในเชิงพาณิชย์ได้ประยุกต์หลักการทางธุรกิจมาใช้ในการ

จัดการอย่างเต็มรูปแบบ ส่วนคณะละคอนแบบไม่แสวงหาผลกำไรนั้นก็ยังมีระบบนิเวศที่เอื้อให้เกิดการบริหารงานที่โปร่งใสโดยความร่วมมือจากชุมชนและการสนับสนุนจากรัฐ การจัดการที่เป็นระบบนี้เองทำให้วัฒนธรรมการสร้างและการเล่นละคอนเติบโตต่อเนื่องในศตวรรษที่ผ่านมา กระนั้น วงการละคอนทั่วโลกในปัจจุบัน ทั้งใน สหรัฐอเมริกา ยุโรป และเอเชีย ต่างก็กำลังเผชิญกับการถดถอยอย่างมีนัยสำคัญ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เชิงคุณค่าและวิถีชีวิตของผู้คนอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางเทคโนโลยีทำให้ผู้ชมละคอนมีจำนวนลดลง ส่งผลให้รัฐและเอกชนตัดลดงบประมาณในการสนับสนุนงานด้วย

นักวิชาการและนักบริหารงานศิลปะต่างติดตามความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นอย่างใกล้ชิด และพยายามอธิบายผลกระทบจากความพลิกผันในวงการละคอนจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี Bernstein (2007, p. 5-16) ได้ชี้ให้เห็นว่า จำนวนผู้ชมงานศิลปะที่ลดลงนั้นไม่ใช่เพราะผู้ชมไม่ต้องการเสพงานศิลปะ แต่เป็นเพราะศิลปินไม่ได้ปรับเปลี่ยนงานศิลปะและวิธีการสื่อสารให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ซึ่งเทคโนโลยีและกิจกรรมสันทนาการอื่นๆ ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตมากขึ้น ผู้ชมรุ่นใหม่ซึ่งเติบโตขึ้นมาในยุคดิจิทัลและไม่ได้รับการปลูกฝังให้ชื่นชอบงานศิลปะจากระบบการศึกษาจึงรู้สึกถอยห่างจากการชมงานศิลปะเพราะมีทัศนคติว่าศิลปะเป็นเรื่องของชนชั้นสูง ดังนั้น พวกเขาจึงหันหากิจกรรมอื่นที่สะดวกรวดเร็วและน่าตื่นตาตื่นใจกว่า

เทคโนโลยีได้กลายเป็นดาบสองคมสำหรับวงการละคอน ในด้านหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลจะช่วยให้การสร้างและการนำเสนอผลงานสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่ในทางกลับกันก็จะบ่อนทำลายความมั่นคงของคณะละคอนด้วย กล่าวคือ การชมละคอนจากบ้านอาจจะกลายเป็นความปกติใหม่เนื่องจากอุปกรณ์ความบันเทิงภายในบ้านและอินเทอร์เน็ตมีคุณภาพสูงและเข้าถึงได้ง่าย ทำให้คณะละคอนขนาดกลางที่ยังไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอผลงานจำจะต้องยุติกิจการการลง ดงเหลือเพียงคณะละคอนขนาดเล็กซึ่งเน้นทำงานทดลองที่มีความสดใหม่สำหรับผู้ชมเฉพาะกลุ่ม และโรงละคอนขนาดใหญ่ เช่น ละคอนบรอดเวย์ ที่จะต้องขายบัตรในราคาสูงลิบลัวเพื่อให้คุ้มทุน ในขณะที่ผู้ชมละคอนก็จะลดลงอย่างมีนัยสำคัญเนื่องจากผู้ชมละคอนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงวัย และฐานผู้ชมละคอนรุ่นใหม่ก็ไม่มากเพียงพอที่จะทดแทนจำนวนผู้ชมที่สูงวัยขึ้น (Kaiser, 2015, p.57-63; p. 74-76) แนวโน้มที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกนี้ยังสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในอีกซีกโลกหนึ่งด้วย ดังตัวอย่างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศเกาหลีใต้ซึ่งได้เริ่มใช้อินเทอร์เน็ตในการเผยแพร่บันทึกการแสดงสด และการแสดงสดในรอบปฐมทัศน์ซึ่งมีผู้ชมชมสดจากบ้านมากถึง 6,000 คนต่อครั้ง (Hee, 2020) จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญยิ่งในวงการละคอนโลก

นอกจากนี้ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้กลายเป็นตัวเร่งให้วิกฤตนี้รุนแรงยิ่งขึ้น กล่าวคือ กิจกรรมทางศิลปะรวมทั้งละคอนเวทีในสหรัฐจำนวน 99% ถูกยกเลิก

คิดเป็นมูลค่าความเสียหายประมาณ 16,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ โดย 46% ขององค์กรศิลปะต้องปิดหรือพักตำแหน่งงานลง และมีเพียง 49% ในกลุ่มนี้เท่านั้นซึ่งมีแผนจะกลับมารับพนักงานเทียบเท่ากับอัตราเดียวกับช่วงก่อนการแพร่ระบาด (American for the arts, 2021) ผลการศึกษาจากวิทยาลัยการจัดการ SDA Bocconi (2020, p. 1-2) ในประเทศอิตาลีได้เปรียบเทียบผลกระทบของโควิด 19 ต่ออนาคตของศิลปะการแสดงในสหรัฐอเมริกาและยุโรปโดยได้ระบุว่าวงการศิลปะการแสดงในสหรัฐได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่าในยุโรปเนื่องจากองค์กรศิลปะในอเมริกาพึ่งพาการสนับสนุนจากเอกชนมากกว่าประเทศในแถบยุโรปที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐและยังชี้ให้เห็นว่าในอนาคตองค์กรทั้งหลายจะต้องหาทางพึ่งพาตนเองมากขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น วิกฤตทางสาธารณสุขซึ่งทำให้ผู้คนต้องรักษาระยะห่างทางสังคมได้ขับเน้นพลานุภาพของการเปลี่ยนแปลงดิจิทัลทางดิจิทัลต่อวงการละคอนเวทีให้เข้มข้นขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เพราะนอกจากการเปลี่ยนแปลงนี้จะเข้ามาทำลายวัฏจักรการชมละคอนแบบดั้งเดิมแล้วนวัตกรรมทางเทคโนโลยียังสร้างระบบการเข้าถึงละคอนในรูปแบบคือการ “Streaming” โดยผู้ชมสามารถเลือกชมบันทึกการแสดงสดของละคอนเวทีจากบ้านด้วยระบบการบอกรับสมาชิก (Subscription) ผ่านแอปพลิเคชันต่างๆ เช่น *Broadway HD*, *Broadway on Demand*, และ *YouTube* ระหว่างการกักตัวอยู่บ้าน การเผยแพร่บันทึกการแสดงของคณะละคอนที่มีชื่อเสียงจากทั่วทุกมุมโลกทั้ง *National Theatre*, *Royal Shakespeare Company*, และ *Stratford Festival* รวมทั้งละคอนเพลงบรอดเวย์อย่าง *Hamilton* ต่างได้รับกระแสตอบรับเป็นอย่างดีจากผู้ชม ดังนั้น ละคอนเวทีในยุคหลังโควิดอาจทำให้ศิลปินไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นที่อยู่มาทำงานในนิวยอร์กหรือลอนดอนอีกต่อไปเพราะสามารถทำงานกับคณะละคอนในหัวเมืองใกล้เคียงแทนได้ (Michael Barra, 2020) เพราะ “Streaming คือ อนาคต” (Richards, 2021) ถึงแม้ว่าการชมละคอนออนไลน์จะเทียบเท่ากับประสบการณ์การชมละคอนสดไม่ได้ แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นอย่างหนึ่งทางเลือกสำหรับการชมละคอนต่อไปถึงแม้จะเข้าสู่ยุคหลังโควิดไปแล้ว

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงดิจิทัลทางดิจิทัลและการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้จุดโคมเข้าสิ้นคลอนความเข้มแข็งของวงการละคอนในกระแสโลก นอกจากนี้ความพลิกผันดังกล่าวยังทำให้ปัญหาในวงการละคอนตะวันตกที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว เช่น การปรับลดหลักสูตรศิลปะศึกษาในโรงเรียน และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ที่มีความรุนแรงขึ้นในอัตราเร่ง ปัจจัยความพลิกผันเหล่านี้จะบีบบังคับให้คณะละคอนทั่วโลกต้องผลิตงานให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้นอันจะส่งผลให้ความหลากหลายทางรูปแบบและเนื้อหาลดลงและยังจะต้องเตรียมแผนสำหรับการพึ่งพาตนเองมากขึ้นอีกด้วย

ความพลิกผันของวงการละคอนเวทีไทย

ถึงแม้ว่าการประมวลชุดเหตุการณ์ความพลิกผันในวงการละคอนระดับโลกนั้นจะช่วยฉายภาพความเปลี่ยนแปลงบางส่วนในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่ละคอนเวทีไทยก็มีบริบทที่แตกต่างจากวงการในโลกดวงตะวันตกซึ่งควรนำมาพิจารณาาร่วมด้วย โดยหนึ่งในความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ว่าเป็นคือการขาดระบบนิเวศ (Eco System) ที่เข้มแข็งซึ่งจะทำให้ละคอนไทยขาดแรงต้านทานต่อกระแสความพลิกผันและได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงยิ่ง

จากการทบทวนพัฒนาการของละคอนไทยพบว่า ละคอนเวทีในประเทศไทยเป็นผลมาจาก การหยิบยืมทางวัฒนธรรม (Cultural Borrowing) ซึ่งยังไม่อาจหยั่งรากฝังลึกลงในวิถีชีวิตของคนไทยโดยสมบูรณ์ ถึงแม้ว่าศิลปะการแสดงจะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยมาช้านาน แต่ละคอนเวทีสมัยใหม่รวมทั้งละคอนแนวอื่นๆ ที่แพร่หลายอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นผลจากการเปิดสอนละคอนเวทีแบบตะวันตกในระดับอุดมศึกษาซึ่งได้เริ่มต้นในราวปี พ.ศ. 2514-2519 นี้เอง ละคอนเวทีไทยในระยะแรกเริ่มจึงจำกัดอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยและแวดวงผู้มีการศึกษาจนมีคำกล่าวที่ว่า “ละคอนเวทีต้องปิ่นบันไดดู” แม้ในเวลาต่อมาการสร้างและการชมละคอนเวทีจะแพร่หลายมากขึ้นแต่สังคมไทยก็ยัง “เกรง” “อดคิด” และ “ถอยห่าง” โดยรู้สึกว่าจะคอนเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง เป็น “ของนอก” และเป็นเครื่องมือในการกำหนดสถานะทางสังคมของตน (ดังกมล ณ ป้อมเพชร์, 2548, น. 62-70) วัฒนธรรมการชมละคอนในประเทศไทยจึงมีลักษณะจำเพาะที่แตกต่างจากบริบทในโลกตะวันตก กล่าวคือ ละคอนไทยอยู่ในสถานะ “เป็นอื่น” และ “เปราะบาง” จนอาจกล่าวได้ว่า ละคอนเวทีไม่เคยกุมอำนาจนำในฐานะที่เป็นความบันเทิงหลักของคนไทย เพราะสังคมไทยหยิบยืมศิลปะการละคอนมาแต่เพียงรูปแบบแต่มิได้นำสารัตถะในเชิงระบบการจัดการมาปรับใช้ในการพัฒนาระบบนิเวศของ “ผู้เสพ-ผู้สร้าง” งานละคอนไทยทั้งระบบอย่างเต็มที่

เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีจู่โจมเข้ามาเปลี่ยนแปลง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทย วิถีชีวิตของคนไทยก็ย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัตเดียวกัน ละคอนเวทีสูญเสียสมรรถนะในการแข่งขันกับสื่ออื่นๆ ทันทีเมื่อภาพยนตร์ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ตเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของคนไทย การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลที่ดำเนินอยู่นี้ก็เป็นคลื่นอีกระลอกหนึ่งที่เข้ามาพลิกผันและกุมวิถีการเข้าถึงความบันเทิงของคนไทยอย่างเบ็ดเสร็จ การเข้าถึงอุปกรณ์อัจฉริยะ (Smart Device) และอินเทอร์เน็ตได้อย่างรวดเร็วในราคาที่ย่อมเยาทำให้คนไทยเข้าถึงความบันเทิงได้ทุกที่ทุกเวลาตามความต้องการที่หลากหลายจนเกิดเป็นวัฒนธรรมย่อยต่างๆ เช่น วัฒนธรรมเกาหลีร่วมสมัย (Korean Pop Culture) และรายการตามติดชีวิตของ YouTuber ชื่อดังซึ่งหลายครั้งก็หยิบยืมนาฏกรรมอย่างละคอนมานำเสนอ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากอิทธิพลของระบบดิจิทัลนี้ได้เข้าทำลายสื่อบันเทิงแบบดั้งเดิมทั้งหลาย โดยเฉพาะละคอนเวทีไทยซึ่งมีสถานะเป็นอื่นและเปราะบางอยู่แต่เดิมแล้วจึงมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบ

จากความพลิกผันที่รุนแรงกว่าที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางเทคโนโลยีไม่เพียงแต่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในวิถีการเข้าถึงความบันเทิงของคนไทยเท่านั้น แต่ยังจู่โจมเข้าเปลี่ยนแปลงชุดกระบวนการทัศน์ คุณค่า และระบบการผลิตในสังคมไทยอย่างน่าทึ่งอย่างยิ่ง ดังได้เกิดการพลิกผันอย่างเป็นรูปธรรม อันได้แก่ การขาดเสถียรภาพทางการเมือง การถดถอยทางเศรษฐกิจ และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะละเอียดไม่นำมาพิจารณาร่วมด้วยไม่ได้

ในทางการเมือง ประเทศไทยต้องเผชิญกับความผันผวนทางการเมืองมาเกือบ 2 ทศวรรษ นับตั้งแต่การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2556 ซึ่งตามมาด้วยการชุมนุมทางการเมืองครั้งใหญ่หลายต่อหลายครั้ง รวมทั้งการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระนภาภิเศก มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ซึ่งเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองไทยไปโดยสิ้นเชิงและเป็นผลให้เกิดการถดถอยของการพัฒนาประชาธิปไตยในไทย ถึงแม้ว่ารัฐบาลเผด็จการทหารและรัฐบาลเผด็จการจำแลงได้เข้าสืบทอดอำนาจและใช้วิธีการต่างๆ ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกในระดับสื่อสารมวลชนและระดับบุคคล แต่การเข้าถึงเทคโนโลยีของคนไทยทำให้การถ่ายเทและแลกเปลี่ยนแนวความคิดทางการเมืองที่แตกต่างเป็นสิ่งที่ยุทธจักรจะควบคุมได้ดังที่เคยทำสำเร็จมาในทศวรรษก่อนๆ

ในด้านของเศรษฐกิจและสังคมนั้น ประเทศไทยได้รับผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยและการเมืองโลก ตลอดจนขาดอำนาจในการควบคุมทางเทคโนโลยีการผลิต ส่งผลให้เกิดการย้ายฐานการผลิต และการสูญเสียศักยภาพในการแข่งขันในเวทีโลก สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560, น. 8) ได้กล่าวถึงสภาพวิกฤตว่า “ประเทศไทยยังประสบปัญหาคุณภาพในเกือบทุกด้าน” การลดลงของประชากรวัยแรงงานอันเกิดจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ข้อจำกัดในการเข้าถึงนวัตกรรมและเทคโนโลยี ความล้าหลังของระเบียบและกฎหมาย รวมถึงการบริหารงานที่ขาดประสิทธิภาพของรัฐทำให้ประเทศไทยสูญเสียศักยภาพในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเติบโตน้อยกว่าศักยภาพที่แท้จริงต่อเนื่องหลายปีและติดลบทันทีเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตทางสาธารณสุข ในขณะที่หนี้ครัวเรือนไทยสูงขึ้นเกือบ 90% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (มติชนออนไลน์, 2564) ผลกระทบในทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านี้นำไปสู่การขยายวงของความเหลื่อมล้ำในสังคมและบั่นทอนกำลังซื้อของประชาชนในประเทศซึ่งจะส่งผลกระทบต่อศิลปะการแสดงในที่สุด

ละคอนเวทีไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายรอบด้านทั้งความไม่มั่นคงภายในวงการเอง ปัจจัยภายในประเทศ และปัจจัยภายนอกในระดับโลกประกอบกันเข้าทวีความรุนแรงของปัญหาให้มากยิ่งขึ้น ศิลปินและนักการละคอนไทยจึงตกอยู่ในภาวะชะงักงันและกำลังดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของศิลปะแขนงนี้

สภาพการณ์ปัจจุบันของวงการละคอนในบริบทสังคมไทย

ในบริบทสังคมไทยนั้น ละคอนเวทีไม่สามารถยึดถือเป็นอาชีพได้อย่างแท้จริงเพราะขาดการพัฒนาหน่วยต่างๆ ในห้วงโซ่ของระบบนิเวศระหว่างศิลปิน ผู้ชม ชุมชน และรัฐอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง แนวความคิดเรื่องการแบ่งประเภทคณะละคอนเป็นเชิงพาณิชย์และแบบไม่แสวงหาผลกำไรนั้นจึงไม่อาจนำมาเป็นกรอบคิดในการจำแนกและทำความเข้าใจคณะละคอนไทยได้อย่างเต็มที่ เพราะคณะละคอนทั้งหลายต่างดำรงอยู่ได้ด้วยการจำหน่ายบัตรเป็นหลักและมีได้จัดตั้งเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเฉกเช่นหลักเกณฑ์ในตะวันตก ผู้เล่นหลัก (Key Player) ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางละคอนไทยจึงประกอบไปด้วยกลุ่มผู้ผลิตงานละคอนเป็นหลัก อันได้แก่ “คณะละคอนอ้วน” “คณะละคอนผอม”² เจ้าของพื้นที่การแสดง และเครือข่ายศิลปะ โดยผู้มีส่วนได้เสีย (Shareholder) อื่นๆ เช่น รัฐ เอกชน ชุมชน และผู้ชม เข้ามามีบทบาทโดยตรงน้อยมาก นอกจากนี้วงการละคอนไทยยังขาดการประสานความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ด้วย ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับสภาพการณ์ของละคอนไทยจึงเป็นไปในลักษณะที่ผู้ศึกษาตระหนักรู้และเข้าใจปัญหาผ่านประสบการณ์ส่วนตัวซึ่งเป็นอัตวิสัย แต่ขาดข้อมูลเชิงปริมาณเพียงพอที่จะสนับสนุนข้อสรุปเหล่านั้น

ในปี 2563 มูลนิธิละครไทยได้ริเริ่มดำเนินการสำรวจข้อมูล “ผู้เสพ-ผู้สร้าง” ขึ้น เพื่อพยายามทำความเข้าใจสถานการณ์ของละคอนเวทีร่วมสมัยในสังคมไทย โดยการดำเนินการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ มีผู้กรอกแบบสำรวจจำนวน 659 คน แบ่งเป็น ผู้เสพจำนวน 444 คน และผู้สร้างจำนวน 215 คน โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling) (มูลนิธิละครไทย, 2564, น. 2-3) ภายหลังการสำรวจ ผู้วิจัยได้รับเชิญให้ร่วมเป็นผู้วิเคราะห์ผลสำรวจในงานเสวนาออนไลน์เรื่อง “ผลสำรวจผู้เสพ-ผู้สร้างบอกอะไร?” ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2564 (มูลนิธิละครไทย, 29 พฤษภาคม 2564) ผู้วิจัยได้สรุปผลและนำเสนอการตีความผลสำรวจออกเป็นข้อสังเกต 6 ข้อ ดังนี้

1. ผู้ชมละคอนไทยอยู่ในช่วงวัยรุ่นหรือวัยเริ่มทำงานซึ่งมีวิถีชีวิตแบบคนในเมืองใหญ่อย่างเต็มที่ คือเป็นโสดและแต่งงานช้า สรุปจากผลสำรวจที่ระบุอายุเฉลี่ยผู้ชมอยู่ที่ 30 ปี โดยมีเพศวิถีเป็นผู้หญิง 51.4% ผู้ชาย 30% และผู้มีความหลากหลายทางเพศ 18.7% ส่วนใหญ่มีสถานะโสด และไม่มีบุตร

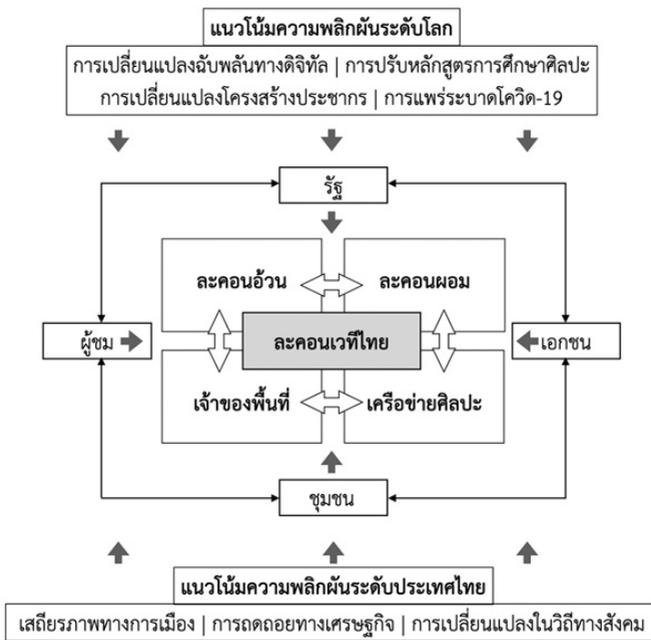
2 ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “ละคอนอ้วน-ละคอนผอม” ซึ่งเป็นศัพท์บัญญัติของ เจตนา นาควัชระ สำหรับคณะละคอนไทยแทนการใช้คำว่า ละคอนในเชิงพาณิชย์และละคอนแบบไม่แสวงหาผลกำไรอย่างตะวันตก โดย “ละคอนอ้วน” คือละคอนแบบมหาชนนิยมซึ่งมีเนื้อหาเข้าใจง่ายและโครงสร้างศิลปะอย่างละครดาราหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ละคอนโรงใหญ่” เพราะมักแสดงในโรงละคอนที่มีขนาดประมาณ 500 ที่นั่งขึ้นไป กับ “ละคอนผอม” หรือ “ละคอนโรงเล็ก” ซึ่งเน้นผลิตงานละคอนนอกกระแสเพื่อผู้ชมเฉพาะกลุ่ม และจัดแสดงในโรงละคอนขนาดไม่เกิน 500 ที่นั่ง

2. วงการละครคนไทยกระจุกตัวอยู่ที่ส่วนกลาง อันเป็นผลจากนโยบายของรัฐในการสร้างเมืองแบบโตเดี่ยวแต่ไม่เกิดความเป็นชุมชน (Community) และการชมละครเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเมือง โดยผู้ตอบแบบสอบถามได้ระบุว่า “กรุงเทพฯและปริมณฑล” คือภูมิภาคที่มองว่าเป็นบ้านมากถึง 65.2%
3. ละครเวทีที่กระจุกตัวอยู่ในกลุ่มผู้มีการศึกษา เป็นชนชั้นกลาง และอยู่ในแวดวงศิลปะเป็นส่วนใหญ่ อ้างอิงจากผลสำรวจซึ่งระบุว่า 84.7% มีวุฒิปริญญาตรีขึ้นไป และทำงานเกี่ยวกับศิลปะการแสดงหรือศิลปะแขนงอื่นรวมกันมากถึง 58.6%
4. ผู้ชมมีพฤติกรรมในการตัดสินใจชมละครจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์โดยเฉพาะ Facebook และคำแนะนำแบบปากต่อปาก นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มจ่ายบัตรในราคาสูงที่สุดเท่าที่จะจ่ายได้ตามฐานะรายได้ โดยพิจารณาจากเหตุผลในการตัดสินใจชมละครและราคาบัตรที่ยินดีจ่าย
5. ผู้ชมนิยมการแสดงที่เข้าใจง่าย ราคาบัตรเหมาะสม และโรงละครต้องเดินทางสะดวกด้วยระบบขนส่งสาธารณะ โดยผลสำรวจจะระบุว่ารอบการแสดงในช่วงวันเสาร์และวันอาทิตย์ทั้งรอบบ่ายและรอบเย็นเป็นช่วงที่ผู้ชมสะดวกเข้าชมละครมากที่สุด
6. ผู้สร้างละครไทยมีข้อมูลในเชิงประชากรและถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกับข้อมูลของผู้ชม แต่ช่วงอายุจะสูงกว่าผู้ชมเล็กน้อยคือส่วนใหญ่อยู่ที่ 31-40 ปี ศิลปินละครไทยไม่สามารถยังชีพด้วยการทำละครเป็นรายได้หลักได้ โดยผลสำรวจชี้ว่ามีเพียง 18.6% ของผู้สร้างละครเท่านั้นที่ยึดการทำละครเป็นรายได้หลัก ในขณะที่ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพอิสระร่วมด้วยเป็นส่วนใหญ่

ผลของการสำรวจช่วยยืนยันสมมติฐานเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันในวงการละครเวทีไทยที่มีลักษณะกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่และกลุ่มผู้มีการศึกษา ตลอดจนการขาดระบบนิเวศที่แข็งแรงเพียงพอที่จะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงฉับพลันอันเป็นผลมาจากเทคโนโลยีการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส และผลกระทบจากสภาวะแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งจะต้องนำมาพิจารณาประกอบกับชุดการปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวงการละครโลกเพื่อสังเคราะห์แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นต่อวงการละครเวทีไทย

แนวโน้ม วิกฤต และโอกาสของละครอนเวทีไทย

จากการประมวลลบริบทและชุดปรากฏการณ์ความพลิกผันในวงการละครอนเวทีอื่นเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลและการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ซึ่งส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อวงการละครอนเวทีในระดับโลกและในระดับประเทศไทยแล้ว พบว่าต้นเหตุแห่งความพลิกผันในวงการละครอนเวทีไทยแบ่งออกเป็น 2 ระดับใหญ่ คือ ปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นแนวโน้มระดับโลกอันส่งผลมาสู่วงการละครอนไทย และปัจจัยภายในประเทศไทยเองทั้งที่เป็นปัญหาในระดับประเทศและปัญหาเดิมของวงการละครอน ตามที่ที่จะแสดงเป็นแผนภาพความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวงการละครอนเวทีไทย ดังนี้

ภาพที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความพลิกผันต่อวงการละครอนเวทีไทย

แผนภาพข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของสาเหตุที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในวงการละครอนเวทีไทย โดยวงในสุดเป็นกลุ่มผู้เล่นหลักซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งในเชิงร่วมมือและแข่งขันกันเอง ถัดมาเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียซึ่งทำหน้าที่ทั้งสนับสนุนและดูตามทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อวงการละครอนเวทีไทย ส่วนวงนอกสุดเป็นปรากฏการณ์ในระดับโลกและไทยที่คาดว่า

จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวงการละคอน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอการตอบสนองของวงการละคอนเวทีไทยต่อเหตุปัจจัยดังกล่าวต่อไป

ผลกระทบจากความพลิกผันของโลกและไทยต่อวงการละคอนไทย

ท่ามกลางกระแสความพลิกผันในระดับโลกนั้น ละคอนเวทีไทยเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงสื่อดั้งและสวนกระแสกับแนวโน้มของโลก กล่าวเฉพาะในส่วนที่ละคอนไทยได้รับผลกระทบในทิศทางเดียวกับโลกนั้น จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีเข้าถึงความบันเทิงของคนไทยโดยสิ้นเชิง ภาพยนตร์ชุดอเมริกันและเกาหลี รวมถึงรายการทาง YouTube ทั้งไทยและเทศซึ่งเข้าถึงได้ง่าย ทันทที และมีราคาย่อมเยาจุใจมาทำลายห่วงโซ่อุปทานแบบดั้งเดิมทำให้ละคอนเวทีไทยซึ่งไม่เคยกุมอำนาจนำในฐานะที่เป็นกิจกรรมสันทนาการของคนไทยอยู่แล้วแต่เดิมยิ่งสูญเสียสมรรถนะในการแข่งขันกับสื่ออื่นๆ ลงไปอีก นอกจากนี้ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ยังส่งผลกระทบต่อละคอนเวทีไทยอย่างรุนแรงยิ่งกว่าที่เกิดขึ้นกับละคอนเวทีโลกด้วยซ้ำเพราะละคอนเวทีไทยขาดต้นทุนและระบบสนับสนุนที่จะคอยประคับประคองในยามวิกฤต เมื่อรัฐสั่งปิดโรงละคอนเพื่อควบคุมการระบาดของโรคทำให้ศิลปินส่วนใหญ่ไม่ได้รับเงินเยียวยาจากรัฐบาล (มูลนิธิละครไทย, 29 มีนาคม 2564) การขาดสถานะการเป็นนิติบุคคลของคณะละคอนในไทยก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ศิลปินไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการขั้นพื้นฐานจากรัฐ เช่น ประกันสังคม ได้

ในส่วนของความเปลี่ยนแปลงที่สวนกระแสกับแนวโน้มของโลกนั้น เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ละคอนเวทีไทยอาจไม่ได้รับผลกระทบบากนักจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและการลดหลักสูตรการศึกษาศิลปะในโรงเรียนเมื่อเปรียบเทียบกับแนวโน้มที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตก เพราะเหตุว่า ถึงแม้ประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ แต่ผู้ชมละคอนไทยยังมีช่วงอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 30 ปี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือช่วงวัยนักศึกษาหรือผู้เริ่มทำงานใหม่ ถึงแม้คนกลุ่มนี้จะมีฐานเงินเดือนไม่มากนักแต่ถ้าวงการละคอนสามารถรักษากลุ่มผู้ชมเหล่านี้ไว้ได้และมีผู้ชมรุ่นใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เขาเหล่านี้ก็จะเติบโตขึ้นเป็นผู้สนับสนุนที่เหนียวแน่นต่อวงการละคอนในที่สุด สำหรับประเด็นเรื่องการปรับลดหลักสูตรศิลปะนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ละคอนไทยจะได้รับผลกระทบน้อย ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะปัจจัยนี้เป็นนโยบายการศึกษาที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา แต่เป็นเพราะความตลกร้ายของการศึกษาไทยที่มักจะมองข้ามความสำคัญของวิชาการสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ดังที่มีแนวคิดการเน้นการสอนวิทย์-คณิต ที่รู้จักกันในชื่อระบบการเรียนการสอนแบบ “STEM” มาปรับใช้อันเป็นแรงจูงใจจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางเทคโนโลยี ในขณะที่สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศแรกที่เสนอแนวคิดนี้ได้เพิ่ม ศิลปะ (Arts) เข้าไปด้วยในชื่อใหม่คือ “STEAM” และตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดก็คือการควมรวมกระทรวง

วิทยาศาสตร์เดิมแล้วจัดตั้งขึ้นเป็นกระทรวงอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ละคอนไทยไม่ได้รับผลกระทบจากแนวโน้มการปรับลดการเรียนการสอนศิลปะ เพราะการสอนศิลปะศึกษาในประเทศไทยที่เป็นมาแทบไม่มีส่วนช่วยสร้างผู้ชมละคอนในอนาคต ดังนั้น การปรับลดการศึกษาศิลปะจึงไม่ได้อยู่ในบริบทของสังคมไทย แต่ในทางกลับกันเครือข่ายละคอนไทยควรต้องเสนอนโยบายเพื่อผลักดันให้การเรียนการสอนด้านการชมละคอนเข้าไปอยู่ในระบบการศึกษา

สำหรับความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศนั้น ละคอนเวทีไทยได้รับผลกระทบโดยตรงทั้งจากปัจจัยการขาดเสถียรภาพทางการเมือง การถดถอยทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยทางการเมืองมีตั้งแต่ระดับที่ผิวเผินที่สุดคือการเลื่อนหรือยกเลิกการแสดงจากความไม่สงบทางการเมือง ดังเช่นกรณีการเลื่อนการแสดง “เลือดชาติเดียว เดอะมิวสิคัล” ของ เมืองไทยรัชดาลัยเธียเตอร์ เนื่องจากการชุมนุมของคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) (เซ็นริโอและรัชดาลัย, 2556) ไปจนถึงการเซ็นเซอร์โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและการเซ็นเซอร์ตัวเองของศิลปิน เช่นกรณีของ “บางละมิด” ซึ่งถูกคุกคามโดยรัฐส่งเจ้าหน้าที่ทหารไปสังเกตการณ์การแสดงเป็นผลให้นักแสดงเลือกที่จะตัดเนื้อหบางส่วนออกและปรับเปลี่ยนการแสดงบางตอน (มุทิตา เชื้อซัง, 2558) เป็นต้น นอกจากนี้ละคอนไทยยังมีบทบาทที่โดดเด่นในการชุมนุมทางการเมืองเดือนตุลาคม 2563 โดยมีศิลปินทางการละคอนได้ทำการแสดงบนเวทีหลักที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เช่น ละคอนเรื่อง *ปีศาจ* โดยกลุ่ม *B-Floor* และมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องของกลุ่ม *ศิลปะปลดแอก-Free Arts*

สำหรับผลกระทบของการชะลอตัวทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อละคอนเวทีไทยนั้น การถดถอยทางเศรษฐกิจส่งกระทบต่อการซื้อบัตรเข้าชมการแสดงและการผลิตงานละคอน ถึงแม้ว่าตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศก่อนการแพร่ระบาดของโควิด 19 จะเติบโตต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้สะท้อนกำลังซื้อของชนชั้นกลางซึ่งเป็นกลุ่มผู้ชมหลักของวงการละคอนเวทีไทยที่ลดลงจากความกังวลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจที่เป็นจริงอันเกิดจากการผูกขาดของกลุ่มทุนขนาดใหญ่แต่ขาดการกระจายรายได้ ดังนั้น ละคอนซึ่งถูกมองว่าเป็นของฟุ่มเฟือยหรือเป็นกิจกรรมของคนเฉพาะกลุ่มซึ่งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยนั้นก็ย่อมจะได้รับผลกระทบไปด้วย ในแง่ของการผลิตงานละคอนจะเห็นได้ว่าคณะละคอนอันอย่าง *เมืองไทยรัชดาลัยเธียเตอร์* แทบจะไม่ได้ผลิตงานละคอนเพลงเรื่องใหม่เลยแต่ใช้ที่นั่งงานเก่ามาสร้างใหม่ อีกทั้งยังปรับโครงสร้างองค์กรโดยการเปลี่ยนผู้บริหาร ปรับรูปแบบการดำเนินธุรกิจ และวางตำแหน่งทางการตลาดใหม่ภายใต้แนวคิด “มีมากกว่าละคอนเวที” ซึ่งจะทำงานครอบคลุมทั้งการผลิตการแสดงและการผลิตสื่อสำหรับโทรทัศน์และออนไลน์ (ฐานเศรษฐกิจ, 15 กุมภาพันธ์

2564) ส่วน โรงละครคอนเดแบงด์สยามพิฆเนศ นั้นก็เน้นทำการแสดงอื่นควบคู่กับละครคอนไปด้วย เช่น คอนเสิร์ต และทอล์คโชว์ เป็นต้น มีเพียงดริมบ็อกซ์เท่านั้นที่ยังคงทำงานละครคอนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การปิดทำการถาวรของ *Democracy Studio* และ *Thong Lor Art Space* ตลอดจน การปิดปรับปรุง *สถาบันปรีดี พนมยงค์* ซอยทองหล่อ เป็นหนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญของวงการละครคอน เพราะ “สถาบันปรีดี พนมยงค์ ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมทางวงการละครคอน ไม่ใช่แค่การเปิดพื้นที่ให้คนมาเช่าเล่นละครคอน แต่ยังมีส่วนพัฒนาคุณภาพการละครคอนด้วย” (ภัทรานิชฐ์ จิตสำรวย, 19 ตุลาคม 2560) ละครคอนโรงเล็กในประเทศไทยได้เข้าสู่ภาวะชะงักงันอย่างสมบูรณ์เพราะการสูญเสียทั้งสถานที่ทำการแสดงเชิงกายภาพ (Place) และพื้นที่ (Space) ในสังคมไทย

แนวโน้มของละครคอนไทยในกระแสแห่งความพลิกผัน

ความพลิกผันจากปรากฏการณ์ทางสังคมอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางเทคโนโลยีที่ร่ายรอบวงการศิลปะการแสดงจู่โจมเข้าพลิกผันละครคอนเวทีไทยอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อวงการในหลายด้าน คุณลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีรูปแบบคือ “รวดเร็ว รุนแรง และ ไม่เคยเป็นมาก่อน” การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยแห่งความพลิกผันในระดับโลกและในระดับประเทศไทยนั้น นอกจากจะช่วยให้เข้าใจถึงสาเหตุและสถานการณ์ที่เป็นไปในปัจจุบันแล้ว ยังช่วยเผยให้เห็นแนวโน้มอันเป็นทิศทางที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ของละครคอนเวทีไทยด้วย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวโน้มหลักขึ้น 3 ข้อ ได้แก่ การลดลงของพื้นที่และสถานที่ การเติบโตแบบกระจุกตัวในเมืองใหญ่ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหา

1. การลดลงของพื้นที่และสถานที่ของละครคอนเวทีในสังคมไทย

ละครคอนเวทีไทยมีแนวโน้มที่จะสูญเสียพื้นที่ในเชิงการรับรู้ และสถานที่ทำการแสดงเชิงกายภาพไปจากสังคมไทย แม้ในช่วงที่ผ่านมาความสำเร็จของละครคอนอ้วนจะส่งผลให้เกิดฐานผู้ชมละครคอนมากขึ้นและทำให้ภาคธุรกิจเข้ามาลงทุนในการสร้างโรงละครคอนเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับผลิตงานละครคอนของตนเองหรือปล่อยเช่า แต่ด้วยการถูกเข้าแทนที่ด้วยสื่อบันเทิงออนไลน์ ภาวะโรคระบาดและปัจจัยทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ทำให้ผู้บริหารโรงละครคอนโรงใหญ่ชะลอการสร้างงานใหม่และพยายามจะจัดวางตำแหน่งให้พื้นที่โรงละครคอนรองรับการจัดกิจกรรมอื่น เช่น คอนเสิร์ต งานเปิดตัวสินค้า งานประชุม ในขณะที่ละครคอนโรงเล็กได้ทยอยปิดตัวลงอย่างต่อเนื่อง การขาดแคลนต้นทุนและแรงสนับสนุนจากระบบนิเวศทำให้ศิลปินการละครคอนในแวดวงละครคอนผสมแทบจะไม่มีโอกาสในการสร้างอาคารถาวรหรือปรับปรุงอาคารพาณิชย์สำหรับใช้ทำการแสดงได้เพราะละครคอนเวทีไทยไม่ได้ให้ผลตอบแทนทางการเงินที่คุ้มค่าแก่การลงทุนตามมุมมองในเชิงธุรกิจ และขาดการประสานความร่วมมือจากชุมชนในการส่งเสริม

ให้โรงละครคอนเป็นพื้นที่ที่ถึงสาธารณะของคนในสังคม

2. ผู้ชมละครคนไทยจะเติบโตแบบกระจุกตัวในเมืองใหญ่แบบเฉพาะกลุ่ม

ละครคอนเวทีไทยมีแนวโน้มที่จะเติบโตในกลุ่มคนรุ่นใหม่และจะยังคงกระจุกตัวในเมืองใหญ่เช่นเดิม การชมละครคอน การจัดแสดงงานศิลปะ หรือ การฟังดนตรีในสถานที่จัดแสดงงานที่มีลักษณะปิด เช่น โรงละครคอน หอศิลป์ หอดนตรี เป็นวัฒนธรรมของคนในเมืองใหญ่โดยธรรมชาติ แต่แนวคิดนี้ถูกขับเน้นให้เด่นชัดขึ้นจากทัศนคติของคนไทยที่มองว่าละครคอนเวทีเป็นศิลปะของชนชั้นสูงหรือผู้มีรสนิยม ละครคอนเวทีจึงเติบโตในกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ ที่มีการศึกษา และอาศัยในเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯและปริมณฑลเป็นหลัก โดยผลสำรวจจากมูลนิธิละครไทย (2564, น.6) ชี้ว่าผู้ชมละครคอนไทยมีอายุเฉลี่ย 30 ปี ส่วนใหญ่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาวและอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯตามแนวเส้นทางขนส่งสาธารณะซึ่งสวนทางกับอายุเฉลี่ยของผู้ชมละครคอนในโลกตะวันตก นอกจากนี้ การขยายตัวของงานแสดงในหัวเมืองตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น และชลบุรี เป็นอีกตัวชี้วัดอย่างหนึ่งของการเติบโตของละครคอนเวทีแบบกระจุกตัวในเมืองใหญ่ภายนอกเขตกรุงเทพฯเดิม อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าการชมละครคอนเวทีอาจถูกใช้เป็นเครื่องแสดงสถานะทางสังคมและบ่งบอกถึงการมีรสนิยมที่ดีของชนชั้นกลางในประเทศเศรษฐกิจเกิดใหม่ (Emerging Market) อย่างในประเทศไทยด้วย การชมละครคอนจึงได้กลายเป็นทางเลือกของกิจกรรมสันทนาการและการเข้าสังคมของนักศึกษาและผู้เริ่มต้นเข้าทำงานใหม่ หากคณะละครคอนไทยสามารถรักษารฐานผู้ชมกลุ่มนี้ไว้ได้ต่อเนื่อง เขาก็จะกลายเป็นผู้สนับสนุนสำคัญสำหรับวงการศิลปะการแสดงในที่สุด

3. ละครคอนเวทีไทยจะปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาให้สนองตอบกลุ่มเป้าหมายอย่างเข้มข้น

ปัจจัยที่ร่ายล้อมวงการละครคอนเวทีไทยจะส่งผลให้คณะละครคอนเวทีที่ทั้งคณะละครคอนฮั้วและคณะละครคอนพอมปรับเปลี่ยนด้านรูปแบบและเนื้อหาในลักษณะที่ต่างกัน ละครคอนฮั้วซึ่งต้องพึ่งพาความคุ้มทุนทางธุรกิจจะนำพาผู้ชมหลักหนีจากสังคมโดยการผลิตงานบันเทิงที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดอย่างเข้มข้นกว่าเดิม ละครคอนเพลง ละครคอนสุนาฏกรรม และวิพิธทัศนา จะเป็นเนื้อหาหลัก และจะมีรูปแบบการนำเสนอที่ผสมผสานกับความบันเทิงแบบอื่น เช่น ทอล์คโชว์ และ คอนเสิร์ต ในขณะที่ละครคอนพอมจะทำหน้าที่ดีแ่และชำระสภาพสังคมอันฉ้อฉลและโหดร้าย ละครคอนเวทีโรงเล็กจะกลายเป็นพื้นที่เสรีภาพที่เหลือน้อยนิดในสังคมไทยสำหรับการแสดงออกทางการเมืองโดยที่ยังไม่ถูกควบคุมมากนักจากกลไกรัฐ พลังของการละครคอนจะทำหน้าที่ส่งสัญญาณที่มีความหมายเพียงพอที่จะสื่อสารกับผู้ชมได้โดยแนบเนียนและสร้างความกระอักกระอ่วนใจแก่ผู้มีอำนาจในการตีความเพื่อบັดดับเอาผิดทางกฎหมาย จึงอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหานี้จะเชื่อมโยงกับแนวโน้มการลดน้อยลงของ

สถานที่การแสดง แต่ละคอนเสิร์ตได้ขยายพรมแดนเชิงพื้นที่ทางการรับรู้ใหม่ให้กับสังคมไทยในฐานะพื้นที่ในการแสดงออกทางการเมือง

แนวทางการรับมือกับความพลิกผันในวงการละคอนไทย

เมื่อพิจารณาความสอดคล้องของเหตุปัจจัย ผลกระทบ และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในแวดวงละคอนเวทีไทยแล้วจะพบว่าละคอนเวทีไทยตกอยู่ในสถานะที่เลื่อนไหลตามความเปลี่ยนแปลงที่แวดล้อมอยู่เป็นส่วนใหญ่โดยขาดศักยภาพที่จะกำหนดทิศทางของตนเอง หากละคอนไทยต้องการที่จะก้าวหน้าและอยู่ร่วมในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง ละคอนไทยจำเป็นต้องสร้างปัจจัยเสริม ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลิตภาพ การจัดวางตำแหน่งทางการตลาดใหม่ การร่วมมือในระดับวิชาชีพ และการจัดการศึกษาด้านการจัดการ เข้าไปด้วงจรความพลิกผันและรักษาเสถียรภาพของวงการละคอนไทย

1. การใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลิตภาพ

หัวใจของความพลิกผันในโลกยุคปัจจุบันคือการใช้นวัตกรรมเข้ามาทำลายวัฏจักรแบบเดิมเพื่อลดต้นทุนการผลิตและก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดในการดำเนินงานตามหลักเศรษฐศาสตร์ ภาคธุรกิจส่วนใหญ่หาทางในการปรับใช้เทคโนโลยีในการลดขั้นตอนการทำงาน ทดแทนกำลังคน และเพิ่มช่องทางการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายโดยตรง โดยยังคงคุณภาพสินค้าเท่าเดิมหรือดีกว่าเดิมในราคาที่ลดลง หากนำแนวคิดนี้มาเป็นกรอบในการพิจารณาการผลิตงานละคอนจะพบว่าวงการละคอนมีผลิตภาพที่ต่ำมากเมื่อเทียบกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในอุตสาหกรรมอื่น เพราะเหตุว่างานละคอนและศิลปะทุกแขนงใช้ศิลปินซึ่งเป็นแรงงานที่มีทักษะสูงในการสร้างงาน ประกอบกับรูปแบบจำเพาะของละคอนที่เรียกร้องปฏิสัมพันธ์สกระหว่างนักแสดงและผู้ชมทำให้ละคอนไม่สามารถผลิตซ้ำครั้งละมากๆ เพื่อให้ต้นทุนต่อหน่วยลดลงตามทฤษฎีการประหยัดต่อขนาด (Economies of Scale) ได้ ดังนั้น คณะละคอนจึงต้องแบกรับต้นทุนในการผลิตงานละคอนสูงมาก

อย่างไรก็ตาม วงการละคอนสามารถใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเพิ่มผลิตภาพบางส่วนได้นับตั้งแต่ต้นธารการผลิต เช่น การใช้โปรแกรมการจัดการโครงการ และโปรแกรมช่วยในการออกแบบ (Computer-Assisted Design) ไปจนถึงการเข้าใจผู้สนับสนุนงานละคอนโดยการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลมหัต (Big Data) ซึ่งคณะละคอนสามารถดำเนินการจัดเก็บและสร้างฐานข้อมูลโดยเริ่มต้นจากข้อมูลของผู้ซื้อบัตรเข้าชมการแสดงเป็นอาทิ เพื่อนำมาวิเคราะห์และกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดไปยังกลุ่มผู้ชมเป้าหมายโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) นอกจากนี้คณะละคอนอาจใช้เทคโนโลยีในการเผยแพร่การแสดงสดหรือบันทึกการแสดงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกสำหรับกระจายฐานผู้ชมละคอน เป็นต้น โดยในปัจจุบันนี้มีการผลิตซอฟต์แวร์

สำหรับการบริหารงานละคอนอย่างเป็นระบบโดยเฉพาะ เช่น Tessitura Network ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดทำฐานข้อมูล การจัดการบัตร การวางแผนการตลาด และการบริหารความสัมพันธ์กับลูกค้า

ถึงแม้ในปัจจุบันนักการละคอนไทยจะได้ประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เช่น โปรแกรมช่วยในการออกแบบในการอำนวยความสะดวกในการทำงาน แต่ก็ยังมีกระบวนการในหลายขั้นตอนที่วงการละคอนเวทีไทยใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมได้น้อย เช่น ระบบการจัดการบัตร เป็นต้น ดังนั้น การพิจารณาการใช้เทคโนโลยีในการช่วยผลิตงานจะเพิ่มผลิตภาพและลดต้นทุนในระยะยาวให้กับวงการละคอนไทยได้ทางหนึ่ง

2. การจัดวางตำแหน่งทางการตลาดใหม่

ตำแหน่งทางการตลาด (Brand Positioning) คือ การรับรู้หรือความรู้สึกของลูกค้าต่อสินค้าและบริการหนึ่งๆ แม้คณะละคอนส่วนใหญ่ในไทยไม่ได้มุ่งหวังที่จะดำเนินงานในเชิงธุรกิจอย่างเต็มรูปแบบแต่ก็ไม่ควรละเลยที่จะทบทวนตำแหน่งทางการตลาดของตนใหม่ให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ที่เปลี่ยนผัน ละคอนเวทีควรวางตำแหน่งทางการตลาดของตนในฐานะที่เป็นงานฝีมือที่อาศัยความประณีตในการถ่ายทอดประสบการณ์สดใหม่ที่เกิดขึ้นและจบลงทุกวัน เป็นประสบการณ์เฉพาะที่จะทดแทนด้วยสื่อชนิดอื่นไม่ได้

การปรับตำแหน่งทางการตลาดสำหรับละคอนไทยนี้ไม่ได้มีสูตรสำเร็จตายตัว แต่แก่นแกนสำคัญก็คือการวางตำแหน่งการรับรู้ของคณะละคอนให้ตรงกับกลุ่มผู้ชมเป้าหมาย กล่าวคือ คณะละคอนหนึ่งอาจจัดวางตำแหน่งทางการตลาดของตนให้สูงขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการของผู้ชมซึ่งต้องการชมละคอนเป็นเครื่องยกระดับสถานะทางสังคม หรืออีกคณะหนึ่งอาจวางตำแหน่งทางการตลาดของตนให้เหมาะกับกลุ่มความคิดทางการเมืองหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อให้โรงละคอนเป็นพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนในการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีลักษณะความสนใจคล้ายคลึงกัน และอาจขยายไปสู่การเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกันได้ การจัดวางตำแหน่งทางการตลาดใหม่นี้จะทำให้โรงละคอนมีภาพลักษณ์ที่สดใหม่และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคแห่งความพลิกผันนี้ เช่นเดียวกับร้านอาหารแนว Chef Table หรือ บาร์ลับ ที่ต่อให้การเข้าถึงจะยากเย็นเพียงใดก็มีลูกค้าพร้อมที่จะดันดันไปสัมผัสประสบการณ์ในสถานที่เหล่านั้นอย่างน้อยสักครั้งหนึ่งในชีวิต

3. การร่วมมือในระดับวิชาชีพ

วงการละคอนไทยยังขาดความร่วมมือในระดับวิชาชีพที่เพียงพอเพื่อเป็นเวทีกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และสร้างมาตรฐานกลางเพื่อรับมือกับความพลิกผัน ดังนั้น เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นคณะละคอนทั้งอ้วนและผอมจึงต่างดิ้นรนตามแต่กำลังของตน ทำให้พลังในการเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอ่อนลงตามไปด้วย ศิลปิน

ขาดอำนาจในการต่อรอง และการเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐาน เช่น ประกันสังคม และแต่ละคณะ มีแนวปฏิบัติในการประกอบสร้างงานละคอนต่างกัน ด้วยเหตุนี้ การร่วมมือในระดับวิชาชีพในรูปของเครือข่าย สมาคม หรือสหภาพ จะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพ และเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนพันธกิจทั่วไปและเฉพาะกาลเพื่อสร้างระบบนิเวศและชุมชนผู้สร้างงานละคอนที่ยั่งยืน

4. การจัดการศึกษาด้านการจัดการ

สถาบันการศึกษาควรผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการจัดการละคอนมากยิ่งขึ้นเพื่อเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของละคอนเวทีไทย และรองรับการเติบโตของศิลปินทางการละคอนที่จะทำงานในลักษณะสหสาขาโดยไม่จำกัดอยู่บนเวทีละคอนอีกต่อไป การปรับตัวของหลักสูตรการละคอนและหลักสูตรศิลปะการแสดงในประเทศไทยที่พยายามพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันโดยการเพิ่มวิชาทางการจัดการมากขึ้นควบคู่ไปกับการผลิตศิลปินทางการละคอนซึ่งเป็นจุดเข้มแข็งเดิมเป็นแนวโน้มที่ควรจะต้องศึกษาต่อไปว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาทางด้านการจัดการศิลปะตามหลักสูตรเหล่านี้ได้สานต่อให้ละคอนไทยเกิดระบบนิเวศศิลป์ที่เป็นระบบมากขึ้นเพียงไร วงการละคอนไทยต้องการ ผู้อำนวยการบริหาร (Executive Director) ผู้อำนวยการผลิต (Producer) ผู้จัดการการผลิต (Production Manager) และ ผู้จัดการเวที (Stage Manager) ที่มีวิสัยทัศน์ และเชี่ยวชาญในด้านการจัดการการแสดงทั้งในแนวกว้างและลึกมาสนับสนุนการทำงานในส่วนที่นอกเหนือจากขอบเขตความรับผิดชอบของฝ่ายศิลป์ซึ่งจะทำให้การผลิตงานละคอนในไทยเป็นระบบ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่อกระแสธารแห่งความพลิกผันอยู่เสมอ

บทสรุป

ความเปลี่ยนแปลงกับวงการละคอนเวทีมิใช่สิ่งแปลกใหม่ที่มิเคยเกิดขึ้นมาก่อน หากทบทวนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของศิลปะแขนงนี้จะพบว่าวงการละคอนเวทีข้ามผ่านคลื่นแห่งความเปลี่ยนแปลงมาหลายต่อหลายครั้ง กระนั้น ละคอนเวทีก็ยั่งยืนหยัดและมีที่ทางในสังคมได้อย่างมั่นคง สำหรับการเปลี่ยนแปลงในยุคนี้อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลและการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถือเป็นความเปลี่ยนแปลงชนิดพลิกผันเพราะมีรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง และไม่มีแบบแผนชัดเจนตายตัวดังที่เคยเกิดขึ้นมาก่อน กับทั้งยังส่งผลกระทบในแบบที่มีสหสัมพันธ์กันทั่วโลกอีกด้วย ความพลิกผันนี้ส่งผลกระทบให้เกิดแนวโน้มอันเป็นทิศทางใหม่สำหรับวงการละคอนเวทีไทย คือ การลดลงของพื้นที่และสถานที่ของละคอนในสังคมไทย การเติบโตของกลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่ในเมืองหลัก

และการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หากวงการละคอนเวทีไทยติดตามความเคลื่อนไหวของความสัมพันธ์ทางปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นและปรับตัวนำและตามกระแสแห่งความพลิกผันได้อย่างเหมาะสมโดยการปรับใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพจัดวางตำแหน่งทางการตลาดให้สอดคล้องกับผู้ชมเป้าหมาย สร้างเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างองค์กรเพื่อสร้างน้ำหนักในการเจรจาต่อรองและยกระดับมาตรฐานวิชาชีพ ตลอดจนส่งเสริมการศึกษาด้านการบริหารงานละคอนอย่างเป็นระบบก็จะช่วยให้วงการละคอนเวทีไทยพ้นฝ่าวิกฤตและยังคงมีโอกาสในการเติบโตในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- เจตนา นาควัชระ. 2562. “วิชาการกับศิลปะการแสดง”. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม), 51
- ซีนารีโอ และ รัชดาวัลย์. 2 ธันวาคม 2556. เลื่อนรอบทำการแสดง ‘เลือดขัตติยา เดอะมิวสิคัล’. สืบค้นจาก <https://cutt.ly/RncxKCW>
- ฐานเศรษฐกิจ. 15 กุมภาพันธ์ 2564. แม่ทัพใหม่“ซีเนริโอ” พลิกเกมสู้โควิด-19. สืบค้นจาก <https://www.thansettakij.com/content/strategy/468762>
- ดังกมล ญ ป้อมเพชร. 2548. “สุนทรียะมีเยื่อ? มองละครเวทีไทยร่วมสมัยในวัฒนธรรมบริโกล”. *วารสารอักษรศาสตร์*. ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม), 62;70.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง (พ.ศ. 2560-2564). 2560. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- ภัทรานิษฐ์ จิตสำรวย. 19 ตุลาคม 2560. ปิดปรับปรุง ‘สถาบันปรีดี พนมยงค์’ เมื่อสเปซของ คนท่าละคอนหดแคบลง. *The Momentum*. สืบค้นจาก <https://themomentum.co/pridi-institute-and-theater-group/>
- มติชนออนไลน์. 21 พฤษภาคม 2564. เดือนนี้ครัวเรือนไทยทำนิวไฮ 92% ระเบิดเวลา เศรษฐกิจไทย. *มติชนออนไลน์*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/economy/news_2733197
- มุทิตา เชื้อซัง. 21 มกราคม 2558. ละครเวที ‘บางละเมียด’ การคืนรณของ ‘เสรีภาพ’. *ประชาไท*. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2015/01/57502>
- มูลนิธิละครไทย. 29 มีนาคม 2564. ผลกระทบ Covid-19 ที่มีต่อศิลปินละครเวทีที่ร่วมสมัย. สืบค้นจาก <https://cutt.ly/GnnmxZm>
- มูลนิธิละครไทย. 29 พฤษภาคม 2564. ผลสำรวจผู้เสพ-ผู้สร้างบอกอะไร? [เสวนาออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=k8smN1R0jew&t=2872s>
- มูลนิธิละครไทย. 2564. รายงานผลสำรวจผู้เสพ-ผู้สร้าง ปี 2553. สืบค้นจาก <https://www.thaitheatre.org/goers-makers-entries/63>

ภาษาอังกฤษ

- American for the arts. (2021, June 1). *COVID-19 Pandemic Impact on The Arts*. <https://www.americansforthearts.org/node/103614>
- Barra, Michael. (2020, December 13). When Broadway comes back: 5 ways the pandemic will transform the live theater industry. *Fortune*. Retrieved from <https://fortune.com/2020/12/13/covid-live-theater-broadway-west-end-reopening-innovation/>
- Bernstein, J. S. (2007). *Arts marketing insights: The dynamics of building and retaining performing arts audiences*. San Francisco: Jossey-Bass.
- _____. (2014). *Standing room only: marketing insights for engaging performing arts audiences*. New York: Palgrave Macmillan
- Hee, Um Hyun. (2020). South Korea: Out of Crisis Arises Opportunity. *The IATC journal*. สืบค้นจาก <https://www.critical-stages.org/21/south-korea-out-of-crisis-arises-opportunity/>
- Kaiser, Michael M. (2015). *Curtain?: the future of the arts in America*. Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press.
- Paulson, Michael. (2021, May 5). Broadway Is Reopening. But Not Until September. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2021/05/05/theater/broadway-reopening-new-york.html>
- Richards, Tia. (2021, March 30). *Predicting the future of the entertainment industry after COVID*. *USC News*. Retrieved from <https://news.usc.edu/183870/future-of-entertainment-after-covid-movies-tv-streaming-usc-experts/>
- SDA Bocconi, School of Management. (2020, December 3). *The impact of Covid-19 on the performing arts sector: executive summary*. https://www.sdabocconi.it/upl/entities/attachment/EXECUTIVE_SUMMARY_RICERCA_COVID.pdf
- Skog, Daniel A, Wimelius, Henrik, and Sandberg, Johan. (2018). "Digital Disruption". *Business & Information Systems Engineering* 60.5: 431-37. Web